

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 316.334.3

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ Д. М., МІРАКІН В. В.

Хмельницький національний університет

СУТЬ І ПРИНЦИПИ КООПЕРАТИВНИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті, виходячи зі зроблених висновків, констатується, що кооперація останнім часом набуває все більших масштабів, охоплюючи усі рівні виробництва, ґрунтуючись на загальноекономічних категоріях. Розроблено методологічні аспекти теорії кооперації, які необхідно чітко визначити і враховувати те, що кооперативи є одночасно і громадською організацією, і господарським підприємством. Доведено, що діяльність кооперативів підпорядкована етичним ідеям, але в той же час кооперативи – економічні організації, і тільки завдяки господарському успіху вони чинять також соціальну дію.

Ключові слова: кооперація, підприємницька діяльність, соціально орієнтована ринкова економіка, ресурси, господарська діяльність, форми кооперації, чинники виробництва.

VASYLKIVSKYI D., MIRAKIN V.

Khmelnitsky National University

THE ESSENCE AND PRINCIPLES OF COOPERATIVE FORMS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

In the article, based on the conclusions drawn, it is stated that cooperation has become more and more extensive in recent times, covering all levels of production, based on general economic categories. The law of cooperation has never been questioned either in theory or in practice. The mechanism of activity of the cooperative, the contents and functions of which constantly change, as the transition from the initial forms to the more perfect. One of the characteristic features of the present period of development is the development of cooperation, which consistently characterizes the actual development of industrial democracy, the right of ownership of the members of the cooperative, economic freedom, both at entry and exit from the cooperative. It has been determined that profit orientation for cooperatives as market players forms the basis of healthy competition and identifying the competitiveness of business market structures, including cooperative ones. The methodological aspects of the theory of co-operation, which need to be clearly defined and taken into account, are developed: co-operatives are simultaneously both a public organization and a business enterprise. It is proved that the activities of cooperatives are subordinated to ethical ideas, but at the same time, cooperatives are economic organizations, and only through economic success they also make a social action. At present, the organizational and legal form of the agricultural production cooperative is proposed, which would be most in the interests of agricultural producers. Considering various aspects of the essence of cooperative formations, the cooperative form of management can be defined as a special form of market enterprise with an active social orientation and protection of interests of the members-owners of cooperative associations. It is noted that the cooperative is created to serve and meet the interests of its members through joint activities on the basis of the basic cooperative principles, in accordance with the general economic laws and the driving forces of social development.

Keywords: co-operation, entrepreneurial activity, socially oriented market economy, resources, economic activity, forms of cooperation, factors of production.

Постановка проблеми. Кооперативний рух в світі у XXI столітті є численним соціально-економічним рухом сучасності. Він є відображенням самого життя, кооперація стала невід'ємним атрибутом суспільства.

Кооперація є загальною формою організації праці, способом створення єдиної, ефективно функціонуючої системи громадського виробництва, доповнюючи розподіл праці і його спеціалізацію. З поглибленням громадського розподілу праці кооперація набуває все більші масштаби, охоплює усі рівні виробництва. У цьому аспекті кооперація належить до найбільш глибинних загальноекономічних категорій, її закономірність ніколи не ставилася під сумнів ні в теорії, ні на практиці.

У більш вузькому значенні під кооперацією розуміється специфічна форма організації громадського виробництва, що є добровільним об'єднанням декількох господарюючих суб'єктів для досягнення спільних виробничих цілей. Саме про кооперацію в цьому розумінні упродовж усієї історії велися дискусії.

Кооператив – живий, суспільно господарський організм, який постійно розвивається. Механізм його діяльності, зміст і функції постійно змінюються, по мірі переходу від початкових форм до більш досконалих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи кооперативного руху створювалися і розвивалися декількома поколіннями вчених. Імена багатьох з них, особливо основоположників кооперативної теорії (Ф. Оуена, Ш. Фур'є, Ф. Райфайзена, М.Г. Чернишевського, М.І. Туган-Барановського та ін.) добре відомі. Великий вклад в розробку організаційних принципів кооперації внесли кооперативні діячі початку XX століття – О.М. Анциферов, М.П. Гібнер, Н.І. Попов, Л.М. Хинчук та ін.

Науковим основам сільськогосподарської кооперації присвячені праці В. Чаянова, Н.Д. Кондратьєва, Н.П. Макарова, І.В. Ємельянова, що отримали широке міжнародне визнання і застосування в аграрному секторі багатьох країн. Ці праці перетворили країну на визнаний світовий центр кооперативної науки, яка була глибоко підірвана з початком більшовицьких експериментів в селі [2]. У сфері сільськогосподарського виробництва кооперація була підмінена створенням, так званих, колективних господарств і їх одержавленням.

Мета статті – розкриття та визначення сутності організаційно-правової форми сільськогосподарського виробничого кооперативу, систематизація принципів створення, обслуговування і задоволення інтересів членів кооперативів через спільну діяльність відповідно до загальних економічних законів і рушійних сил громадського розвитку.

Виклад основного матеріалу. З початком перебудови відкрилися можливості об'єктивного аналізу методологічних основ і фундаментальних принципів кооперації. Проте, чіткої єдиної наукової концепції кооперативного руху стосовно сучасних умов досі немає, незважаючи на зростаючу кількість публікацій на цю тему.

Раніше існувало механічне цитування робіт К. Маркса та І. Леніна з питань кооперації, сьогодні замінюється посиланнями на праці А.В. Чаянова, Н.П. Макарова та інших економістів аграріїв 20–30 років. В той же час, потрібний критичний підхід до оцінки цих праць, написаних в певний період розвитку кооперації і в певних суспільно-економічних умовах.

Сказане не виключає використання тих або інших положень «класичної» теорії кооперації, самого її поняття. Сучасний етап соціально-економічного розвитку, разом з переходом до ринку, характеризується якісно новим відродженням сільськогосподарської кооперації, що не містить колективізації, тим більше, насильницької. Сільськогосподарські кооперативи утворюються в процесі перетворення лжекооперативів, при входженні в кооперативи фізичних осіб – власників земельних та майнових часток. Однією з характерних особливостей нинішнього періоду є такий розвиток кооперації, який послідовно характеризує дійсний розвиток виробничої демократії, право власності членів кооперативу, економічної свободи, як при вступі, так і при виході з кооперативу.

На практиці процеси відродження сільськогосподарської кооперації йдуть повільно і суперечливо. Найбільш суттєвою причиною, яка стримує широке використання кооперативних принципів, є наявність взаємовиключних підходів до самого поняття кооперації, ролі і місця в соціально-економічній структурі аграрного сектора. Немає єдиного розуміння позицій з низки ключових питань: чи є відродження кооперації відображенням усупільнення з втратою економічної свободи або, навпаки, деколективізації, або можна вважати колгосп кооперативом, чи властивий кооперативу принцип ринкового підприємництва?

Багато авторів вважають за краще посилатися на теоретиків кооперації, обмежуючись загальними деклараціями. А тим часом, ці теоретики (Р. Оуен, М.І. Туган-Барановський, А.В. Чаянов та ін.) дають далеко неоднозначні відповіді на створення і функціонування кооперативних форм господарювання.

Розглядати усе різноманіття відтінків в науковому трактуванні проблеми в цьому аналізі не є можливим, докладно розглянемо лише принципові питання методики кооперативного руху.

Одна з широко поширених думок, висловлених теоретиками кооперативного руху про домінування в кооперативних формуваннях колективного інтересу над особистим, сьогодні, в умовах ринкової економіки, щонайменше, сумнівно.

Очевидно, що метою об'єднання в кооператив є задоволення особистих потреб кожного члена. Розгляд колективного інтересу як головного стимулу до кооперації, на наш погляд, надумано.

Ще одним пережитком минулого, з чим погоджуються багато дослідників кооперативної теорії в сучасних умовах, є висловлювання, що кооперація – це форма усупільнення майна членів власників. Досвід реалізації такого постулату при створенні колгоспів за радянських часів показав утопічність такої постановки питання.

Колгосп – це своєрідна форма комуні з неділимою власністю, але не кооператив. Справжній кооператив ґрунтується на добровільній співпраці виробників власників. При цьому власність носить приватний характер при спільній формі її господарського використання.

Збереглося також одностороннє розуміння соціально-економічних інтересів кооперації, в які, на думку основоположників кооперації, не входить отримання прибутку.

Так, наприклад М.І. Туган-Барановський визначав кооперативне підприємство таким чином:

«Кооператив є таким господарським підприємством декількох осіб, що добровільно об'єднуються, яке має на меті не отримання найбільшого баришу на витрачений капітал, але збільшення завдяки загальному господарюванню, трудових доходів його членів або скорочення витрат останніх» [3]. Несумісність кооперативної діяльності з високою прибутковістю підкреслював і А.В. Чаянов, посилаючись на приклад заводу по виробництву олії, на відміну від приватного власника в кооперативному підприємстві отримання «найбільшого чистого прибутку відходить ... на друге місце» [4]. Мало переконливими, у зв'язку з цим, звучать наступні судження Чаянова: «Завод кооперативний може не давати жодної копійки баришу на зароблений на його зведення капітал, але він буде вигідний селянам, якщо завдяки ньому вони отримають за молоко, що доставляється, значно більшу виручку» [4]. З економічної точки зору приведена аргументація

позбавлена економічної логіки: як можна отримати найбільшу виручку, якщо не продати товар за справедливою ринковою ціною, тобто отримати високий прибуток.

Очевидно, що подібного роду уявлення, що виходять із застарілих поглядів класиків, вимагають принципового перегляду. Кооперативне підприємство, яке у момент організації кооперативу виникає як трудова колективна власність його членів, яка починає вести виробничу, торгову та ін. діяльність, неминуче стає учасником усіх господарських різноманітних зв'язків, які існують в суспільстві. Свої цілі кооперативи досягають тільки шляхом успішного розвитку господарської діяльності і отримання від неї певного доходу. Інакше організація кооперативу була б безглуздою. Орієнтація на прибуток для кооперативів як суб'єктів ринку складає основу здорової конкуренції і виявлення конкурентоспроможності підприємницьких ринкових структур, включаючи кооперативні.

З інших методологічних аспектів теорії кооперації, які необхідно чітко визначити і враховувати, це те, що кооперативи є одночасно і громадською організацією і господарським підприємством. І це характерно тільки кооперативним суспільствам. Діяльність кооперативів підпорядкована етичним ідеям, але в той же час кооперативи – економічні організації, і тільки завдяки господарському успіху вони чинять також соціальну дію.

Основною природою кооперативу є задоволення економічних, соціальних і культурних потреб своїх членів. Саме це – самоціль розвитку даного специфічного громадського осередку. У надрах кооперативного руху, як руху громадського, склалася своєрідна ідеологія, що становить кооперативний ідеал, який ґрунтується на кооперативних цінностях.

Кооперативні цінності – це цінності не економічної, матеріальної сфери, а етичної властивості. Світова кооперативна громадськість проголосила наступні основні моральні цінності: взаємна допомога, демократія, рівність, справедливість і солідарність.

Кооперативні принципи є сукупністю організаційних, економічних, моральних та інших основ здійснення кооперативної діяльності. Представниками кооперативних союзів багатьох країн на міжнародному рівні схвалені наступні сучасні кооперативні принципи:

1. Добровільний вступ і вихід з кооперативу.
2. Демократичне управління і контроль.
3. Економічна участь членів. Члени роблять співвимірні внески в утворення засобів свого кооперативу і на демократичних началах контролюють ці засоби. Визначають також послідовність розподілу економічних надлишків (доходу, прибутку) на наступні цілі: розвиток свого кооперативу, виплати членам пропорційно вкладу в господарську діяльність кооперативу; здійснення інших видів діяльності, передбачених статутом кооперативу.
4. Самоврядування і незалежність.
5. Освіта, підвищення кваліфікації та інформаційне забезпечення.
6. Співпраця кооперативних організацій між собою.
7. Турбота про суспільство. Будучи націленими на задоволення потреб та запитів своїх членів, кооперативи повинні одночасно докладати зусиль для стійкого розвитку суспільства, наприклад, сприяючи збереженню довкілля.

Кооперативні принципи, як особлива система ідей мають не лише моральне, але велике практичне значення. Вони ретельно враховуються при розробці в різних країнах законопроектів про кооперацію. А уточнення кооперативних принципів дозволяє адаптувати діяльність кооперативів до змін, що постійно відбуваються в суспільстві. В результаті кооперація завжди демонструє свою життєздатність та історичну стійкість.

Кооператив як форма господарювання – це, передусім, юридична особа, що відповідає певним ознакам, встановленим законодавством (організаційна єдність, наявність особистого майна і т.д.). Проте, кооператив має специфічну правоздатність і дієздатність, обмежену статутом.

Кооперативна форма господарювання схожа з управлінням акціонерним товариством. І в тому, і в іншому випадку засновниками виступають фізичні і юридичні особи, управління здійснюється на основі колективних рішень. Але в акціонерних товариствах голосування будується на принципі "одна акція – один голос", за наявності контрольного пакету акцій забезпечити рівноправне голосування неможливо. У сільськогосподарських кооперативах кожен член має один голос. Ступінь відповідальності в акціонерних товариствах і сільськогосподарських виробничих кооперативах істотно відрізняється. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями акціонерного товариства. Члени кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями виробничого кооперативу.

Висновки. Узагальнюючи можна зробити висновок, що нині організаційно-правова форма сільськогосподарського виробничого кооперативу найбільш відповідає інтересам сільгосптоваровиробників.

Розглянувши різні сторони суті кооперативних формувань, кооперативну форму господарювання можна визначити як особливу форму ринкового підприємництва з активною соціальною спрямованістю і захистом інтересів членів-власників кооперативних об'єднань.

Класичні концептуальні постулати кооперативного руху перевірені часом. Хоча деякі з них вимагають критичного осмислення і адаптації до сучасних, якісно нових умов, мета і завдання кооперації в процесі історичної еволюції залишаються незмінними. Кооператив створюється для обслуговування і

задоволення інтересів своїх членів через спільну діяльність на базі засадничих кооперативних принципів, відповідно до загальних економічних законів і рушійних сил громадського розвитку.

Література

1. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
2. Селезнев, А.С. С/х кооперация / А. Селезнев // АПК: экон., управление. – 1996. – № 8. – С. 25–28.
3. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / М.И. Туган-Барановский. – М., 1916. – 197 с.
4. Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации с.-х. кооперации / А.В. Чаянов. – М. : Наука, 2003. – 454 с.

References

1. Makarova O. V. Sotsialna polityka v Ukraini : monohrafiia / O. V. Makarova ; In-t demohrafiï ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. – K., 2015. – 244 s.
2. Seleznev A.S. S/kh kooperatsiia / A. Seleznev // APK: ekon., upravlenie. – 1996. – № 8. – S. 25–28.
3. Tugan-Baranovskii M.I. Sotsialnye osnovy kooperatsii / M.I. Tugan-Baranovskii. – M., 1916. – 197 s.
4. Chaianov A.V. Osnovnye idei i formy organizatsii s.-kh. kooperatsii / A.V. Chaianov. – M. : Nauka, 2003. – 454 s.

Рецензія/Peer review : 27.11.2017
Надрукована/Printed : 18.12.2017
Рецензент: д.е.н., проф. Іванов М.М.